

ارزیابی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی بازطراحی میداين شهر كرج مطالعه موردی: میدان استقلال (اسبی)

صلاح‌الدین قادری

دانشیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه خوارزمی

salahedin.gh@khu.ac.ir

نورالدین فراش خیالو

دانشجوی دکترا جمعیت‌شناسی

n_farrash@yahoo.com

سمانه علی‌بخشیان

دانشجوی کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه خوارزمی

samaneh.bakhshian8835@gmail.com

چکیده

پژوهش حاضر از نوع پژوهش‌های ارزیابی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی است که با هدف شناسایی تأثیرات طرح بازطراحی میدان استقلال شهر كرج، شناسایی ذی‌نفعان، بستر اجتماعی پروژه، واکنش‌های ممکن به پروژه، سناریوهای پیش روی طرح و... انجام گرفته است. مباحث مفهومی و نظری پشتیبان مطالعه اتاف، مباحث نظری حوزه اتاف و فضاهای عمومی شهری و الزامات طراحی آنهاست. روش اجرای پروژه از نوع ترکیبی (کمی و کیفی) با تأکید بر مطالعات میدانی مبتنی بر پیمایش، مصاحبه فردی و گروهی، بررسی اسناد و مطالعات تطبیقی است. روش تحلیل یافته‌ها مبتنی بر روش‌های تحلیلی و توصیفی، تحلیل محتوا، سناریونویسی و تحلیل ذی‌نفعان است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که ساکنان محلی تا حدود زیادی با اجرای طرح موافق هستند. در میان ذی‌نفعان دارای قدرت بالا و تأثیرگذاری بالا (پلیس راهور، معاونت ترافیک، سازمان سیما و منظر و همچنین سازندگان محلی)، مخالفت با اجرای طرح پیشنهادی معاونت شهرسازی زیاد است و طرح را عامل ایجاد ترافیک و شلوغی بیشتر میدانند. بر اساس چهار سناریوی پیش روی طرح، سناریوی تعدیل مورد تأیید مطالعه اتاف است و پیشنهادهایی در راستای این سناریو ارائه شده است.

واژه‌های کلیدی: ارزیابی تأثیرات اجتماعی، تأثیرات فرهنگی، تأثیرات محیط‌زیستی و تأثیرات اقتصادی. میدان استقلال كرج،

بیان مسئله

میدان شهری، فضایی است با سوابق ویژه تاریخی، یادبودها و آثاری از رخدادهای دوران گذشته شهر که چون خاطرهای محترم و مشترک برای شهروندان محسوب می‌شود. میدان شهری با شبکه معابر شهر پیوند دارد و مانند مفصل‌های آن عمل می‌کند و نقطه مکث آن به شمار می‌رود. بهره‌وری بیشتر از قابلیت‌های فضاهایی ترافیکی (از جمله میادین شهری) که مدتها فقط منحصر به تعداد خودروها و سرعت حرکت آنها می‌شد، پدیده‌ای جدید است. میدان ترافیکی، مرکز عملکرد جهت‌یابی و نبض شبکه ارتباطی محسوب می‌شود. اما در عین حال می‌توان یک فضای عمومی تلقی کرد که با ایجاد مکث، ایجاد فضایی سرزنده، نوستالژیک، مفرح و... محلی برای تعاملات اجتماعی و شکل‌گیری مناسبات اجتماعی باشد. امروزه با توجه به اهمیت اوقات فراغت، فرصت مناسبی به دست آمده است تا با نوسازی میدانهای قدیمی و احداث میدانهای جدید، امکانات مطلوبی برای گذران اوقات فراغت به شهروندان داده شود.

نکته مهم در این زمینه، آن است که آیا در طرحی که برای بالا بردن جنبه اجتماعی و فرهنگی میدان ارائه می‌شود، انتظاراتها و سلیقه‌های گروه‌های مختلف مردم به اندازه کافی رعایت می‌شود یا خیر؟ آیا ذی‌نفعان و بهره‌مندان و با بازندگان این طرح مشخص می‌شود یا خیر؟ آیا به صرف اهداف خوب و نیک درباره توسعه فضاهای اجتماعی و فرهنگی حول یک میدان یا درون یک میدان، هر طرحی را باید پذیرفت؟ یا اینکه ممکن است طرح با هدف ایجاد فضای اجتماعی، فضای فراغتی بهتر و ایجاد تعاملات اجتماعی طراحی شود، اما به دلیل بستر اجرای طرح، چنین تأثیراتی نه تنها به دست نیاید، بلکه خود عاملی برای کاهش کیفیت زندگی در آن محدوده باشد. در اینجا تفاوت آشکاری میان طراحی شهری، تأثیرات اجتماعی و معماری و سایر هنرها به طور مشخص روشن می‌شود؛ زیرا برای مردم، میدان شهری، فضایی است که از آن استفاده‌های مختلفی می‌شود و این قابلیت در استفاده روزانه مردم از آن مشخص خواهد شد. امروزه در شهرهای ما، میدان‌هایی طراحی شده که برگرفته از ذوق معماری و ابتکارات شهرسازی و معماری داخلی نیست (ر.ک: کارمونا و دیگران، ۱۳۸۸). یکی از الگوهای علمی و معرفت‌شناختی برای تعیین اینکه طراحی یا بازطراحی یک میدان می‌تواند اهداف اجتماعی و فرهنگی خود را تأمین کند یا خیر و همچنین چه تأثیرات خواسته و ناخواسته مثبت و منفی دارد، انجام مطالعات ارزیابی تأثیرات اجتماعی (اتاف) است.

طرح بازطراحی میدان استقلال بخشی از طرح بازطراحی میادین سه‌گانه شهر کرج (شهید مدنی، مهران و استقلال)، بخشی از طرح بزرگی است که شرکت مهندس مشاور معمار و شهرساز پارت با عنوان «طراحی میدان‌های شهری کرج»

در سال ۱۳۹۸ انجام داده است. هدف اصلی این طرح، «دستیابی به شبکه‌ای از فضاهای عمومی باکیفیت، مردم‌پذیر، چشم‌نواز و روح‌نواز» (مهندس مشاور معمار و شهرساز پارت، ۱۳۹۸: ۱۵۳) بوده است. در این طرح، مجموعه‌ای از اقدامات پیشنهاد شده‌اند که مهمترین آنها عبارتند از: احداث بازارچه‌های روز و صنایع دستی در معبر جنوبی پارک ایران زمین، ایجاد عرصه همگانی هنری از طریق احداث المان‌های هنری در معبر شرقی پارک ایران زمین، احداث پارکینگ طبقاتی در ضلع غربی میدان استقلال، اتصال و ارتباط میان جزیره میانی و پارک ایران زمین از طریق تنوع در کف‌سازی مسیر سواره و احداث رواق، صفه، آرام‌سازی مسیر سواره از طریق تنوع در کف‌سازی و...

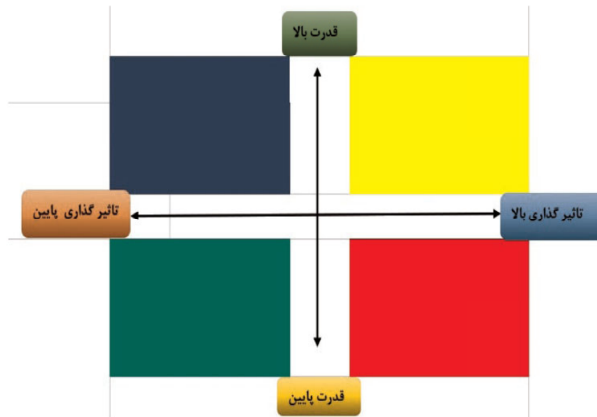
در بحث از اجرای پروژه بازطراحی میادین شهری (میدان استقلال کرج)، دو مسئله اصلی وجود دارد که ضرورت اجرا نشدن پروژه قبل از انجام مطالعات اتاف را نشان می‌دهد: ۱- شناسایی نشدن ذی‌مدخلان و میزان تأثیرگذاری آنها بر اجرای موفق طرح ۲- مشخص نبودن ناحیه کور، ناحیه ناشناخته و ناحیه پنهان بر اساس مدل جوهری مشارکت.

وضعیت پروژه	شناخته شده برای عموم مردم	ناشناخته برای عموم مردم
شناخته شده برای شهرداری	ناحیه باز: شناخته شده برای هر دو طرف واکنشهای متقابل	ناحیه کور: مقامات می‌شناسند اما مردم نمی‌شناسند هدف پروژه عملکرد پروژه
ناشناخته برای شهرداری	ناحیه پنهان: مردم می‌دانند اما مقامات نمی‌دانند	ناحیه ناشناخته: نه مقامات می‌دانند و نه مردم پیامدها

شکل ۱- مدل پنجره جوهری تأثیرات

پروژه بازطراحی میادین شهری استقلال در تکمیل طرح تفصیلی و جامع شهر و تحقق اهداف سند چشم‌انداز شهر و انضباط شهری در منطقه ۱ کرج، ارتقای کیفیت زندگی و ارتقای کاربری‌های آنها انجام می‌گیرد. با این حال با توجه به بافت ناهمگون متأثر از این پروژه، شرایط و واکنش‌های متفاوت آنها به پروژه و نتایج آن و همچنین شکل اجرای پروژه توسط شهرداری، آثار و پیامدهای متفاوتی از اهداف پیش‌بینی شده برای آن شکل گرفته است. برای مثال با توجه به شرایط، قدرت و موقعیت گروه‌های مختلف متأثران، میزان و چگونگی تأثیرپذیری آنها از پروژه متفاوت است. بنابراین به نظر می‌رسد که به دلیل شناخته نشدن ذی‌مدخلان و نوع قدرت آنها قبل از اجرای پروژه، باید مطالعه اتاف صورت

گیرد تا ذی‌مدخلان و میزان قدرت تأثیرگذاری آنها برآورد شود. از اینرو مدل زیر در شناسایی تأثیرگذاری ذی‌نفعان ترسیم شده است.

شکل ۲- مدل تأثیرگذاری ذی‌نفعان

بنابراین با توجه به تغییر بازطراحی شهری میدان استقلال علیرغم اهداف اولیه و پیش‌بینی‌های اولیه، تبعاتی در حوزه اجتماعی خواهد داشت که به برخی از آنها اشاره شده است. این موارد می‌تواند مصادیق مباحث بالا باشد. در محدوده میدان استقلال:

الف) مسیر منتهی به میدان استقلال بزرگراه چمران است و یکی از شریان‌های اصلی بخش شرقی کرج است که مسیر ورود به منطقه عظیمه از تهران و جاده چالوس است. در زمان‌های عصرگاهی و صبحگاهی، مسیر پرتردد و پرتراffیکی است.

ب) احداث بازارچه‌های روز و صنایع دستی در معبر جنوبی پارک ایران زمین منجر به ایجاد جاذبه سفر شهری و جذب جمعیت بیشتر در محدوده شده، علاوه بر آن ایجاد برج تجاری مسکونی دارای مجوز کمیسیون ماده ۵ در ضلع شرقی میدان، تراکم جمعیتی را بالا می‌برد.

ج) ایجاد عرصه همگانی هنری از طریق احداث المان‌های هنری در معبر شرقی پارک ایران زمین

د) اتصال و ارتباط میان جزیره میانی و پارک ایران زمین از طریق تنوع در کف‌سازی مسیر سواره و احداث رواق، صفه و عامل ایجاد اتصال و مکث در محدوده میدان خواهد شد.

ه) آرامسازی مسیر سواره از طریق تنوع در کف‌سازی به کاهش سرعت عبوری میدان کمک می‌کند اما از سوی دیگر می‌تواند به انباشت ترافیک در محدوده منجر شود.

بر این اساس مهمترین پرسش‌های انا در این طرح عبارتند از:

محدوده اجرای بازطراحی شهری میدان استقلال در محله عظیمیه کرج، دارای چه نیم‌رخ اجتماعی است و نگرش شهروندان، کسبه و صاحبان سرمایه و املاک به اجرای این پروژه چیست؟ تا چه اندازه از اجرای آن رضایت دارند و تا چه اندازه مخالف اجرای آن هستند؟

پروژه بر ارتقاء یا کاهش کیفیت زندگی در محلات عظیمیه، چه تأثیرات مثبت یا منفی دارد؟

طرح پیشنهادی بازطراحی، چه تأثیراتی بر ارتقای مؤلفه‌های فرهنگی و هویتی شهر کرج، تقویت ابعاد نمادین محدوده میدان‌ها و آشنایی با صنایع دستی و مصنوعات فرهنگی شهر کرج و استان البرز خواهد داشت؟

پروژه، چه نقشی در ایجاد پایداری محلی، کنترل آسیب‌های اجتماعی، تقویت و حضور اجتماعی در فضاهای عمومی شهری، نشاط و تقویت سرمایه‌های اجتماعی و آشنایی بیشتر همسایگان با همدیگر و... در محدوده میداین و اطراف آن خواهد داشت؟

با اجرای پروژه، ساختار کالبدی شهر و منظر شهری و الگوهای توسعه شهری منطقه و شهر کرج، چه وضعیتی خواهد یافت و مهمترین تأثیرات ترافیکی طرح بر وضعیت ترافیک منطقه و شهر کرج چه خواهد بود؟

مهمترین راهکارهای عملی و اجرایی برای اجرای بهتر پروژه در راستای کاهش تأثیرات منفی، تقویت تأثیرات مثبت، پذیرش پروژه و جلب مشارکت عمومی کدامند؟

پیشینه تجربی و مفهومی پژوهش

ارزیابی تأثیر اجتماعی، رویکردی معرفت‌شناختی و تحلیلی برای تصمیم‌گیری بهتر، هزینه‌کرد بهینه سرمایه‌ها (مالی، محیطی، اجتماعی و فرهنگی) در راستای توسعه بهتر و حفظ پایداری اجتماعی است. این اصول، همپوشانی قابل ملاحظه‌ای با ارزش‌های کلیدی مندرج در اصول بین‌المللی اتا دارند (سرنی، ۱۳۹۹: ۲۲).

مطالعه ارزیابی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی میدان‌های شهری در شهرداری تهران سابقه ده‌ساله دارد و پروژه‌های خاصی در این زمینه به انجام رسیده است (ر.ک: محمدی‌مجد، ۱۳۹۵؛ ساسان‌پور، ۱۳۹۳؛ ابراهیمی، ۱۳۹۱؛ فاضلی و علی‌خواه، ۱۳۹۱؛ پورصباغ، ۱۳۹۲؛ حبیب‌زاده، ۱۳۹۳؛ سرور، ۱۳۹۶). این مطالعات از الگوهای مختلفی برای انجام ارزیابی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی بازطراحی میداین استفاده کرده‌اند و تأثیرات این طرح‌ها را بر اساس حوزه‌هایی خاص تعیین کرده‌اند. برای مثال یکی از این الگوها، تقسیم‌بندی تأثیرات بر اساس حوزه‌های مختلف

اقتصادی، اجتماعی، محیط‌زیستی، روانشناختی و اجتماعی و فرهنگی است. در الگوی دوم که در برخی مطالعات به کار گرفته شده است، به تأثیرات اجتماعی مثبت و منفی پرداخته شده و سایر حوزه‌های ذیل تأثیرات مطرح شده است. در ادامه به نتایج دو مطالعه در این حوزه پرداخته شده است.

از جمله مطالعاتی که با الگوی اول به بررسی تأثیرات بازطراحی میدانی پرداخته است، مطالعه «ارزیابی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی طرح بازپیرایی میدان دوم نازی‌آباد تهران» است که داریوش محمدی‌مجدد در سال ۱۳۹۵ انجام داده است. مهمترین پیامدهای طرح بازپیرایی میدان دوم نازی‌آباد عبارتند از:

۱- **تأثیرات اقتصادی:** کاهش یا افزایش رونق اقتصادی، هدررفت سرمایه مالی شهرداری، کاهش یا افزایش قیمت املاک و مستغلات محدوده؛

۲- **تأثیرات محیط‌زیستی:** قطع یا خشک شدن اشجار قدیمی و از بین رفتن فضای سبز؛

۳- **تأثیرات روانشناختی:** از بین رفتن حس خاطره‌انگیزی میدان، کاهش آرامش و احساس روانی ساکنان و کسبه و کاهش احساس امنیت؛

۴- **تأثیرات اجتماعی و فرهنگی:** افزایش ناامنی و آسیب‌های اجتماعی، کاهش حضور مردم در محدوده، افزایش حضور معنادان و ارادل و اوباش، از بین رفتن حس تعلق مکانی و هویت تاریخی میدان، افزایش نارضایتی از مدیریت شهری و بهبود سیمای بصری و کیفیت دید؛

۵- **تأثیرات حوزه حمل‌ونقل و ترافیک:** ایجاد اختلال در تردد عابران و خودروها، افزایش ترافیک، بهبود حمل‌ونقل پیاده و اولویت پیاده بر سواره به عنوان ارزش فرهنگی.

از جمله مطالعاتی که با الگوی دوم انجام گرفته است، «ارزیابی تأثیر اجتماعی پروژه ساماندهی میدان امام خمینی (ره)» است. این پروژه با هدف احیای هویت تاریخی میدان امام خمینی و تبدیل آن به مرکز تاریخی- فرهنگی و توریستی، بهتر شدن چشم‌انداز شهری، کاهش شرایط آسب‌زای شهری و بهتر شدن شرایط زندگی افراد ساکن در اطراف میدان، طراحی و اجرا شده است. بر اساس نتایج مطالعه گروه اتاف، برندگان اصلی این پروژه، ساکنان منطقه ۱۲، شهرداری منطقه ۱۲، اداره راهنمایی و رانندگی، نیروی انتظامی و سازمان زیباسازی شهر تهران و بازندگان پروژه، دستفروشان میدان امام خمینی، موتورهای و صنف الکتریکی میدان هستند. همچنین بر اساس نتایج مطالعه اتاف، مهمترین تأثیرات مثبت پروژه عبارتند از: کاهش آسیب اجتماعی، تغییر در فرصت‌های گذران اوقات فراغت، شادابی و سرزندگی ساکنان، افزایش حس تعلق به محله، افزایش رضایت از شهرداری، جذب گردشگر، بهبود چشم‌انداز ظاهری، بهبود و ساماندهی وضعیت حمل‌ونقل و افزایش قیمت ملک و املاک.

همچنین مهمترین تأثیرات منفی این پروژه، اختلال در زندگی روزمره و الگوهای آمد و شد، شکل‌گیری نگرش منفی علیه پروژه و تغییر مرکزیت تجاری است. با توجه به این دو الگوی بررسی تأثیرات طرح‌های بازطراحی میدین، در ادامه بر اساس مرور کلی بر مطالعات انجام‌گرفته، به مهمترین تأثیرات اجتماعی و فرهنگی بازطراحی و بازپیرایی و ساماندهی میدین پرداخته می‌شود. همان‌طور که در بالا گفته شد، هدف اصلی از بررسی پیشینه، عمل به یکی از وظایف انجام پژوهش در راستای ویژگی انباشتی بودن علم و از سوی دیگر اخذ مفاهیم حساس و راهبر برای اجرای پروژه است. از این‌رو در ادامه، مهمترین تأثیراتی که اکثر مطالعات صورت‌گرفته درباره ارزیابی تأثیرات مداخلات توسعه در میدین (بازطراحی، بازپیرایی و ساماندهی) به آن اشاره کردند، به صورت جمع‌بندی و خلاصه در جدول زیر ارائه شده است.

جدول ۱- جمع‌بندی مهمترین تأثیرات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و محیط‌زیستی میدین در مطالعات پیشین

حوزه تأثیرات	نوع تأثیر	تأثیرات مثبت	تأثیرات منفی
اجتماعی	ارتقاء/ تنزل کیفیت زندگی	افزایش ظرفیت‌های اجتماعی، تفریحی و فراغتی میدین	کاهش دسترسی‌ها، ایجاد کاربری‌های عامل آلودگی‌های صوتی و...؛ ایجاد فضاهای سبز در محدوده میدان محلی برای گسترش آسیب‌های اجتماعی
	ارتقاء/ کاهش عدالت در شهر با تأکید بر مناسب‌سازی نکردن معابر برای معلولان و ادغام نکردن اجتماعی معلولان در این فضاها	افزایش دسترسی به خدماتی از جمله مراکز تفریحی و فراغتی، دسترسی به حمل‌ونقل عمومی، تسهیل ارتباطات اجتماعی و...؛ عامل جذب و ادغام اجتماعی بیشتر ساکنان و بافت اجتماعی میدین	بی‌توجهی به گروه‌های خاص مانند معلولان
	کاهش/ افزایش احساس امنیت به دلیل گسترش فضاهای ایجادشده در بازطراحی میدین	افزایش نظارت اجتماعی رسمی و غیر رسمی، حضور اجتماعی مردم و چشم‌های خیابان	پاتوق شدن فضاهای جدید طراحی‌شده در محدوده میدین به محل اجتماع ارادل و اوباش، معتادان، کارتون‌خواب‌ها
شهرسازی	ارتقاء/ کاهش دید و منظر شهری و کیفیت محیطی	مطلوبیت کالبد و فضای اطراف میدین؛ زیبایی بصری، مطلوبیت محیطی، توسعه فضاهای سبز و ارتقای وضعیت محیط‌زیستی	رشد و توسعه برجسازي، مگامال‌ها، کاربری‌های جاذبه سفر و هر سازه دیگری که خط آسمان را کاهش دهد و منجر به کاهش دید و منظر شهری شود.

حوزه تأثیرات	نوع تأثیر	تأثیرات مثبت	تأثیرات منفی
اقتصادی	کاهش/ رونق اقتصادی محدوده از جمله کاهش/ ارتقای وضعیت کسب و کار و درآمد و کاهش/ ارتقای ارزش املاک و مستغلات	کسب و کارهای جدید در محدوده میدان رونق می‌گیرد و یا کسب و کارهای موجود ارتقا می‌یابد، فروش مغازه‌ها، افزایش و سودآوری بیشتر اقتصادی؛ دلیل ایجاد کاربری‌های خاصی مانند فضای سبز و دلنشین شهری، کاهش آسیب‌های اجتماعی، شلوغی و... باعث ارتقای قیمت زمین و مسکن	کاهش رونق اقتصادی، هم در بخش کسب و کار محدوده و هم ارزش زمین و مسکن در محدوده
فرهنگی	ارتقاء/ تنزل عملکرد فرهنگی و هویتی میدان	ایجاد نمادهای و المان‌های جدید، ایجاد دسترسی‌ها یا محدودیت‌های دسترسی، رونق فعالیت‌های فراغتی و فرهنگی، اجرای مراسم و تشریفات خاص در حاشیه میادین و تقویت حضور اجتماعی این میادین و...	از بین رفتن المان‌های خاطره‌انگیز، کاهش حضور اجتماعی و تعاملات اجتماعی مردم در محدوده، از بین رفتن تندیس‌ها و آثار خاصی که به عنوان نشانه‌های میدان هستند.
	تنزل/ تقویت هویت کالبدی و محلی و ارتقای خوانایی شهری	به دلیل ساخت ظاهری و کاربری‌های خاصی که دارند، نوعی هویت کالبدی و محلی ایجاد می‌کنند و عاملی در خوانایی شهری	هر نوع دستکاری در ساخت ظاهری و کاربری‌های خاص می‌تواند باعث کاهش هویت محلی و خوانایی شهری شود.
محیط‌زیستی	ارتقاء/ تنزل وضعیت محیط‌زیستی	افزایش یا کاهش وضعیت ترافیکی و تردد در محدوده میدان، از بین رفتن فضای سبز یا قطع اشجار یا کاشت درختان و اشجار جدید در محدوده، کاهش آلودگی صوتی و میزان آلاینده‌های هوا	بر اساس ایجاد جاذبه سفر در محدوده میدان و تبدیل شدن میدان به جولا نگاه خودروها

مدل مفهومی پژوهش مربوط به میدان استقلال منبعث از مباحث نظری
مربوط به نقش اجتماعی و فرهنگی میادین شهری و مباحث فضاهای عمومی
شهری است.

مفاهیم نظری

یکی از اصلیت‌ترین رویکردهای نظری که می‌تواند از جنبه‌های مختلف تبیینی و تحلیلی در مطالعات ارزیابی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی در ساماندهی و بازطراحی میداین با رویکرد با اولویت دادن انسان‌محوری به کار می‌رود، نظریه‌های مربوط به فضای عمومی شهری است.

فضاهای عمومی شهری

با توجه به پیچیدگی زندگی شهری، گسترش خودرو، تجاری شدن فضاهای شهری و... که همگی عامل محدودیت حضور اجتماعی شهروندان و برقراری رابطه اجتماعی میان آنها است، شهرها، نیازمند فضاهای کالبدی خاصی هستند. از جمله مهمترین فضاهایی که در شهرها به منظور برآورده ساختن نیاز به برقراری رابطه طراحی و توسعه می‌یابند، فضاهای عمومی شهری است. در اینجا به چند تعریف از فضای عمومی که مبتنی بر کارکرد فضاهای عمومی از دیدگاه روانشناختی، جامعه‌شناختی و جذب اجتماعی همه گروه‌ها است، اشاره می‌شود. تعریف اول از دیدگاه برنامه‌ریزی شهری است که در آن بیشتر بر کارکردهای فضای عمومی شهری در سلامت روحی و روانی شهروندان تأکید دارد. در تعریف دوم، بیشتر بر جنبه‌های اجتماعی و کارکردهای جامعه‌شناختی فضاهای شهری تأکید شده است و این فضاها به عنوان بستر وقوع زندگی جمعی تعریف شده‌اند. تعریف سوم، بیشتر مبتنی بر قابلیت دسترسی این فضاها برای همه شهروندان از هر گروه اجتماعی است. در این تعریف سعی شده تا فضای عمومی به شکلی تعریف شود که امکان طرد اجتماعی گروه‌های خاصی در آن صورت نگیرد. مدنی‌پور در تعریف فضاهای عمومی شهری می‌گوید: «مفهوم فضای عمومی که امروز به کار گرفته می‌شود، در مفاهیم مدرن ریشه دارد که از قرن هجدهم ظهور پیدا کرده‌اند و جامعه را به مثابه قلمرویی برای انعقاد ارتباط بین غریبه‌ها قلمداد می‌کنند» (مدنی‌پور، ۱۳۸۷: ۲۶۴).

فضاهای عمومی شهری در برنامه‌ریزی شهری به فضاهایی اطلاق می‌شود که برای گفت‌وگو و حضور مؤثر و فعال شهروندان در شهرها ایجاد می‌شوند. وجود فضاهای آزاد در شهرها برای پیشگیری از درماندگی، افسردگی، گوشه‌گیری و خشونت در جامعه ضروری است. این فضاها اگر مطلوبیت داشته باشند، شرایط تجلی و بروز خلاقیت را برای شهروندان فراهم می‌کنند و زمینه درک موقعیت خود در مناسبات اجتماعی در شهر را برای خود امکان‌پذیر می‌سازند.

فضای عمومی، فضایی است که ما در آن با غریبه‌ها، با مردمی که اقوام، دوستان یا همکار ما نیستند، سهم هستیم. فضای عمومی، فضایی برای هم‌زیستی مسالمت‌آمیز و برخوردهای غیر شخصی است. فضاهای شهری در کل

عرصه‌های زندگی و تعاملات اجتماعی هستند. این فضا برای سیاست، مذهب، داد و ستد و ورزش و هم‌زیستی و برخوردهای غیر شخصی تعریف شده‌اند. فضاهای عمومی، انواع فضاهای باز و سرپوشیده را شامل می‌شوند. میدان‌ها، کوچه و خیابان فضاهای باز و سینما، فرهنگ‌سرا، موزه و لابی هتل‌ها از جمله فضاهای پوشیده هستند. این دسته از فضاها به واسطه مقیاس عملکردی و همچنین طیف متنوع و گسترده مخاطبان خود دارای بیشترین سهم در حیات جمعی شهروندان می‌باشند. از اینرو ارتقای کیفی این دسته از فضاها، بیش از سایر انواع فضاها موجب ایجاد جامعه شهری سالم و شکوفا خواهد شد (پاکزاد، ۱۳۸۵: ۷۷).

به طور کلی می‌توان گفت که منظور از فضای عمومی شهری، چارچوب‌های اجتماعی است که دارای مناسبات، امکان‌ها و محدودیت‌های خاص اجتماعی است و افراد درگیر در آن را متأثر می‌سازد. آنچه این فضاها را امروزه جدی‌تر مطرح ساخته است، چه‌بسا حضور بیشتر در این عرصه‌ها است. شهروند امروزی نسبت به پیشینیان، نیاز بیشتری به این فضاها دارد. شرایط دشوار زیست شهری، مکان‌های کوچک و انبوه با انواع آلودگی‌های صوتی و محیطی، این اقتضا را دارد که ساکنان شهر برای خروج از انزوای آپارتمان‌نشینی و برای دسترسی به محیط‌های بازتر و تعامل آزادتر، به عرصه‌هایی روی آورند که امکان ملاقات‌های عمومی و گفت‌وگوهای غیر رسمی با هزینه‌های کمتری فراهم آید.

فضاهای عمومی شهری، بستر پر قدرت تقویت روابط اجتماعی برای برقراری امنیت و اعتماد، سودمندی اقتصادی، کنترل اجتماعی، انتقال انرژی و اطلاعات، مبادلات، شایعات، دانش، تلطیف عواطف مشترک جمعی و افزایش حساسیت‌های روحی عاطفی و تعادل انسان، ایجاد و گسترش حساسیت‌های زیباشناختی و سلیقه مردم، جامعه‌پذیری و فرهنگ‌پذیری افراد جامعه و بستر مهم مراسم آئینی، مناسک، تشریفات، نمایش‌ها و... زندگی جمعی و برقراری رابطه عاطفی بین مردم و رویدادهای سیاسی است.

میدان و خیابان

از آنجا که شهر به عنوان ظرف اجتماع، کالبدی برای انجام فعالیت‌های جمعی است، این فعالیت‌ها با هر نظام فکری که رده‌بندی و تفکیک شوند، فعالیت‌هایی در قالب حرکت و جابه‌جایی یا سکون و مکث را در بر می‌گیرند. به بیان دقیق‌تر در شهر، فعالیت‌های توأمان در قالبی آمیخته از حرکت و مکث اتفاق می‌افتد. در برخی مکث و در برخی حرکت، غلبه می‌یابد. راب کریر، این مفهوم را با قائل شدن دو گونه بنیادین فضای شهری تبیین می‌کند. این دو گونه، میدان و خیابان هستند (کریر، ۱۳۹۶: ۱۶).

الکساندر^۱ (۱۹۷۷) معتقد است که با غلبه مسیرها [خیابان] در کلیت شهر و کم‌اهمیت شدن عرصه‌های حضور پیاده همچون میادین، شهروندان، مکان‌هایی را که در آن باهم بودن و با هم ماندن را تجربه می‌کنند، از دست می‌دهند. اتومبیل هرچند به مردم برای بهره‌گیری از امکانات همه‌گستره شهر فرصت و آزادی می‌دهد و آنها را از خانه بیرون می‌کشد، در عین حال آنها را از هم دور نگه می‌دارد و زندگی جمعی را کمرنگ می‌کند (همان). زمانی که عرصه و مقصدی برای حضور جمع و رسیدن نیست، راه‌ها و مسیرها، معنای خود را از دست می‌دهند و به کریدورهایی به سمت مکان‌هایی با درجه عمومی پایین، خصوصی یا نیمه‌خصوصی تبدیل می‌شوند. ماشین‌سیم و حرکت سواره پرسرعت، خود به از دست رفتن عمده‌ترین خصیصه فضای شهری در مسیرها دامن می‌زند؛ زیرا به مردم، امکان تجربه کردن نمی‌دهد. در مواجهه با چنین مسئله‌ای، ضرورت وجود میادین که جمع را به حضور می‌خواند، بروز می‌یابد.

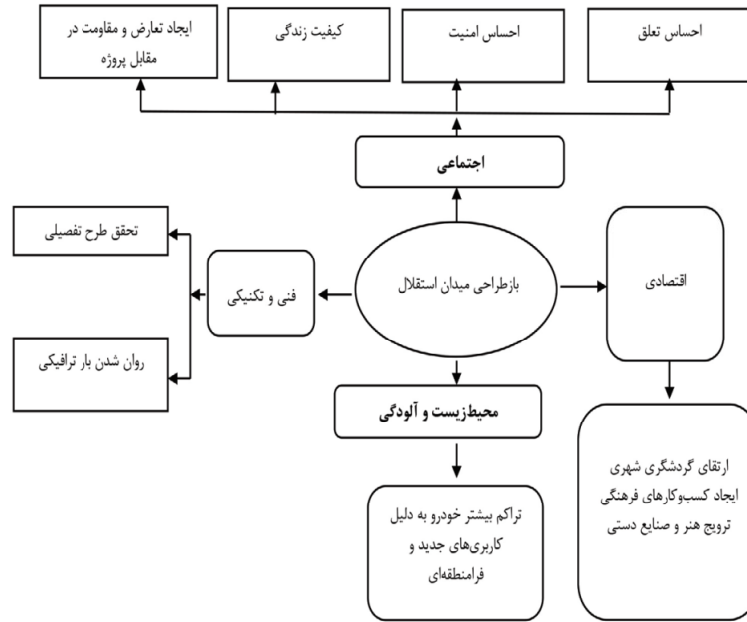
درکی که اکنون از میدان وجود دارد، همانی است که در ذهن همگان و به طور یکسان از تقاطع چند خیابان وجود دارد که فضایی در میانه آن برای تفکیک حرکت سواره پدید آمده و با ترکیبی از پوشش گیاهی، آب‌نما و فواره شکل می‌گیرد و هیچ ارتباط معقولی با انسان، حرکت انسانی و حضور معنی‌دار انسان برقرار نمی‌سازد. میدان بدون حضور مؤثر و امن انسان و به منظوری معین، معنی خارجی ندارد و حضور انسان در این فضای میانی تقاطع‌ها، نه دارای کارکرد معینی است، نه مؤثر است و نه امن. میدان برحسب ضرورت‌های مکانی و زمانی، نقش و عملکردهای مختلفی به خود گرفته است. گاهی به صورت مکانی برای عرضه کالا بوده، زمانی فضایی حکومتی و دیوانی و یا مذهبی داشته است. در دوران معاصر، بسیاری از عملکردهای کلاسیک آن به بناها منتقل شده است و به علت وضعیت و موقعیت فعلی نمی‌توان عملکردهای گوناگون اجتماعی دوران گذشته را از آن انتظار داشت. آنچه امروزه درباره میدان‌های شهری مطرح است، چگونگی فرم، نوع استفاده و پیوند آنها با بافت شهری است؛ در حالی که اکثر میدان‌های نوساز شهری در ایران فاقد طراحی صحیح برای این ویژگی‌هاست و تنها از جنبه معماری قابل بررسی است و بیشتر، محوطه‌ای است که به آن میدان اطلاق می‌شود و در عمل به اشغال وسایل نقلیه درآمده و به کلی تغییر شکل یافته است.

برای میدان ویژگی‌ها و تعاریف مختلفی را می‌توان مطرح کرد. میدان، اگر کیفیت اقامت و گذراندن اوقات فراغت در آن مطلوب باشد، با انبوه جمعیت، آمد و شد مداوم مواجه می‌شود که دال بر جاذبه و کشش آن است. چنین میدانی از میدان‌های مورد علاقه مردم خواهد بود. امروزه در شهرهای ما، میادینی طراحی

شده که برگرفته از ذوق معماری و ابتکارات شهرسازی و معماری داخلی نیست. این فضاها بدون توجه به فرهنگ ساکنان شهرها و همچنین نیازهای فوری و روزمره‌شان طراحی می‌شود و تنها جنبه صوری و زیبایی ظاهری دارد. از این رو باید به اهمیت میدان‌ها و میزان تأثیر فضایی آنها در شهرها و همچنین رابطه آن با هویت ساکنان این شهرها بیشتر توجه کرد. امروزه اکثر تقاطع‌های هم‌سطح در شهرهای متوسط و کوچک ایران به صورت تقاطعات میدانی است. ارزانی برپایی میدان و هزینه نگهداری کم آن نسبت به سایر تقاطع‌ها با چراغ راهنمایی سبب شده است که شهرداران، به‌ویژه در شهرهای کوچک، تمایل زیادی به استفاده از آن داشته باشند. از سوی دیگر، برخلاف سایر تقاطع‌های چراغ‌دار، میدان‌ها در دوره عملکرد خود، نیازی به بازرسی‌های مکرر پلیس ندارند. از این رو چه از جانب شهرداری‌ها و چه از جانب پلیس، بهترین تقاطع برای جانمایی میدان است که این امر در مواقعی باعث پیش‌داوری در انتخاب نامناسب نوع تقاطع هم‌سطح در این شهرها شده است. لازم به ذکر است که از آنجایی که این شهرداری‌ها اجباری به استفاده از مهندسان مشاور نمی‌بینند، از این رو در بیشتر مواقع، طرحی غیر فنی و به صورتی سنتی اجرا شده یا در مواقعی بدون طرح مصوب و برای رضایت عوام، طرح به طور سلیقه‌ای تغییر یافته و سپس اجرا می‌شود (ر.ک: گلکار، ۱۳۸۰).

از دیروز تاکنون بین طرفداران دو دیدگاه متضاد درباره شهرسازی، بحثی درگرفته است که هنوز نیز ادامه دارد. گروهی از شهرسازان، اولویت را به جنبه‌های هنری شهرسازی داده، بیشتر بر فضاها و شهرهای شهری تأکید می‌کنند. دسته دیگری، اولویت را به جنبه‌های اجتماعی داده، بیشتر عملکرد فضا را مدنظر دارند. هرچند تاکنون اصول و قوانین بسیاری برای شهرسازی تدوین و تصویب شده و به اجرا در آمده است، این قوانین تاکنون نتوانسته است از ساخته‌های ناهنجار و بی‌قاعده در شهرها جلوگیری کند. عکس‌العملی که در مقابل این ناهنجاری‌ها مشاهده می‌شود، بیانگر علاقه‌مندی بیشتر به فضاها و شهرهای شهری و بازگشت به ایده‌های هنری در شهرسازی است. اینک با توجه به افزایش اوقات فراغت، فرصت مناسبی به دست آمده است تا با نوسازی میدان‌های قدیمی و احداث میدان‌های جدید، امکانات مطلوبی برای گذران اوقات فراغت به شهروندان داده شود. نکته مهم اینکه آیا در طرحی که ارائه می‌شود، انتظارات و سلیقه‌های گروهی مختلف مردم به اندازه کافی رعایت می‌شود یا خیر؟ در همینجا تفاوت آشکار میان معماری و طراحی شهری و سایر هنرها به طور مشخص روشن می‌شود؛ زیرا برای مردم، میدان شهری، فضایی است که از آن استفاده‌های مختلفی می‌شود و این قابلیت در استفاده روزانه مردم از آن مشخص خواهد شد. امروزه در شهرها، میدان‌هایی طراحی شده که برگرفته از ذوق معماری و ابتکارات شهرسازی و

معماری داخلی نیست (ر.ک: کارمونا و دیگران، ۱۳۸۸).
 بر اساس این مباحث نظری مدل و نتایج تحقیقات پیشین مطالعات ارزیابی
 تأثیر اجتماعی در این حوزه، مدل مفهومی پژوهش حاضر برای راهبری و تحلیل
 و تفسیر به کار گرفته شده که در زیر نشان داده شده است.

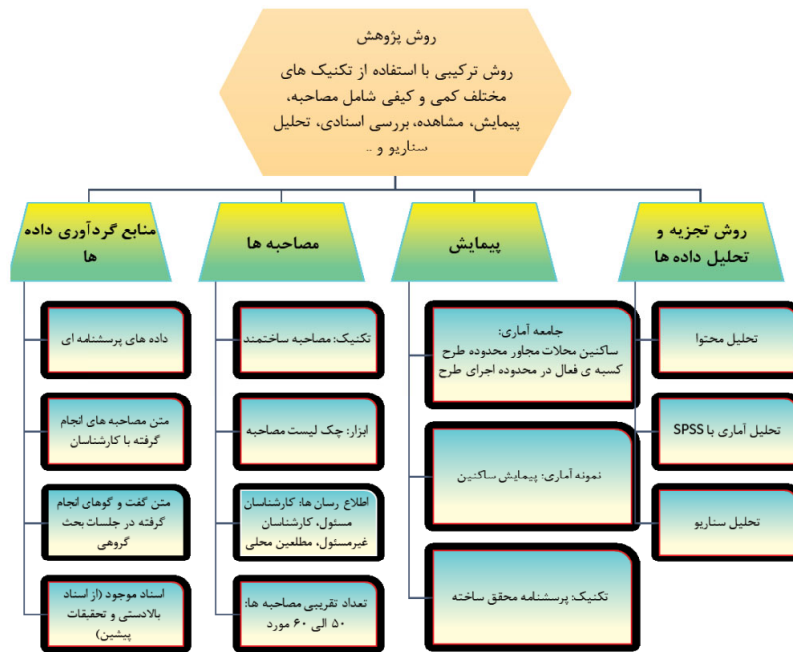

شکل ۳- مدل مفهومی پژوهش

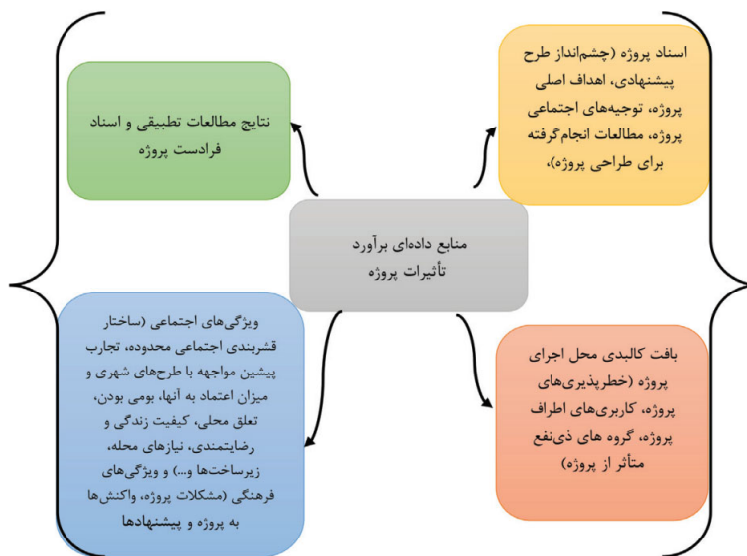
روش تحقیق

روش‌شناسی اتاف باید برای روشن ساختن گزینه‌های سیاستی و کمک به انتخاب آنها طراحی شود، نه پیش‌بینی آینده. این طرح از نوع اتاف قبل از اجرا است. برخی از متخصصان معتقدند که اتاف باید قبل از اجرای پروژه باشد. برای مثال آرس گومز و همکاران (۲۰۱۵) معتقدند که «ارزیابی را گروهی از کارشناسان در آغاز پروژه انجام می‌دهند» (Tur & Domínguez, 2016: 9).

روش‌های مورد استفاده در پژوهش حاضر در جمع‌آورد داده‌ها، دامنه‌یابی تأثیرات اجتماعی ترکیبی از روش‌های کمی و کیفی و اسنادی است. مشاهده، پیمایش میدانی، مصاحبه‌های فردی و گروهی با اقشار مختلف متأثر از پروژه، روش اسنادی در بررسی اسناد فرادست و مطالعات پیشین اتاف از جمله این روش‌ها است.

شکل ۴- روش تحقیق، تکنیک جمع آوری داده و تکنیک تحلیل

شکل ۵- منابع داده‌های برآورد تأثیرات پروژه

در جدول زیر، روش‌های مورد استفاده برای شناسایی و برآورد تأثیرات نشان داده شده است.

جدول ۲- روش‌های مورد استفاده برای شناسایی، برآورد و پیش‌بینی تأثیرات

مطالعات پیشین اتافی	اسناد فرادست	مصاحبه				پیمایش	مشاهده	حوزه‌های تأثیرات
		کارشناسان	مطالعان محلی	گروهی	فردی			
*	*	*	*	*	*	*	*	ایجاد تعارض و مخالفت با پروژه و ممانعت از اجرا
*	*	*	*	*	*	*	*	توسعه پایدار شهری
*	*	*	*	*	*	*	*	ارتقا یا کاهش کیفیت زندگی
*	*	*	*	*	*	*	*	تحقق عدالت اجتماعی در شهر
*	*	*	*	*	*	*	*	دستیابی به چشم‌اندازهای شهر
*	*	*	*	*	*	*	*	تغییر زیرساخت‌های اجتماع
*	*	*	*	*	*	*	*	تغییر ترتیبات نهادی - اجتماعی

حجم نمونه در بخش کمی، ۲۰۰ نمونه بوده است که به صورت تصادفی از ساکنان محدوده میدان استقلال انتخاب شده است. در بخش کیفی، حدود ۳۰ مصاحبه با شهروندان، ۱۰ مصاحبه با مدیران و سیاست‌گذاران و مسئولان نهادهای مختلف از جمله شهرداری، شورای شهر، راهنمایی و رانندگی و سایر ارگان‌های

مرتبط انجام گرفته است. در بخش کمی، نمونه‌گیری تصادفی و در بخش کیفی، نمونه‌گیری هدفمند، مبنای جمع‌آوری داده‌ها بوده است.

یافته‌های پژوهش

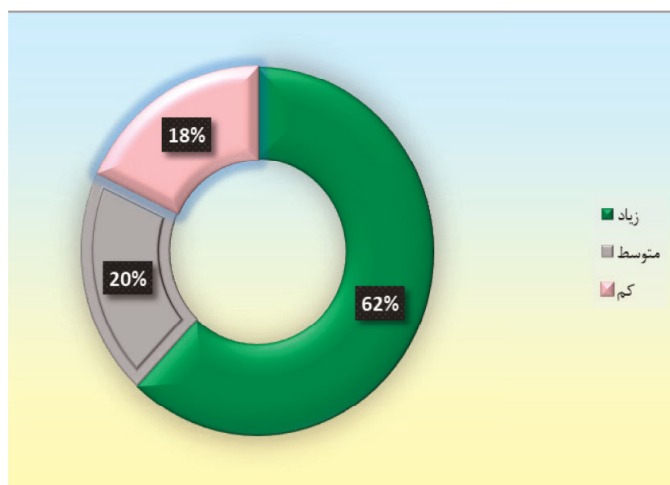
یافته‌های پژوهش با محوریت سؤالات پژوهش خواهد بود. اولین پرسش تحقیق عبارت بود از: محدوده اجرای بازطراحی شهری میدان استقلال در محله عظیمه کرج، دارای چه نیم‌رخ اجتماعی است و نگرش شهروندان، کسبه و صاحبان سرمایه و املاک به اجرای این پروژه چیست؟ تا چه اندازه از اجرای آن رضایت دارند و تا چه اندازه مخالف اجرای آن هستند؟

عظیمه (شهرک رسالت)، محله‌ای در شمال شرقی شهر کرج است که در دامنه بیجی کوه کرج واقع شده است. این قسمت از شهر کرج در دامنه کوه‌های البرز قرار دارد. به همین دلیل، نسبت به دیگر مناطق کلانشهر کرج، سطح ناهموار و در برخی نقاط، شیب‌های تندی دارد. این منطقه به دلیل موقعیت جغرافیایی، بافت جدید شهری، فضاهای سبز بسیار، مراکز خرید و تفریحی، نماهای لوکس ساختمان‌ها و خیابان‌ها، یکی از بهترین و گرانترین محله‌های کرج محسوب می‌شود. نام سابق این محله، پرگیرک بوده است؛ اما امروزه همه آن را به اسم عظیمه یا شهرک رسالت می‌شناسند. همچنین پیش از گسترش شهرنشینی، اراضی این ناحیه حالت روستایی داشت و مردم ناچار بودند که با اسب در میان زمین‌های زراعی خود جابه‌جا شوند. همین موضوع سبب شد تا میدان استقلال کنونی که میدان اصلی محله عظیمه است، به میدان آسی شهرت یابد. بر اساس آمارهای مرکز آمار در سال ۱۳۹۵، محدوده عظیمه با پنج بخش (عظیمه ۱، عظیمه ۲، عظیمه ۳، عظیمه ۴ و عظیمه ۵) دارای جمعیتی بالغ بر ۴۹۴۲۱ نفر و ۱۵۸۲۳ خانوار است که از جمله پرجمعیت‌ترین محله‌های شهر کرج است. مداخله در میدان استقلال بر این حجم از جمعیت تأثیرگذار است. مهمترین ویژگی‌های اجتماعی در محدوده میدان استقلال که دلیلی بر اجرای مداخله در این میداين است، اتصال رینگ میانی میدان استقلال (آسی) به فضای سبز و تفریحی پارک ایران زمین است. استفاده ایمن و بیشتر از فضای میدانی میدان به دلیل مطلوبیت و حس نوستالژیک آن، اصلی‌ترین دلیل برای مداخله در میدان است. بوستان ایران زمین و استفاده‌های غیر مرتبط از جمله پارک خودروهای سازمان سیما و منظر در ضلع شمالی آن و وجود ایستگاه پلیس از جمله کاربری‌های مزاحم در پارک است که در اتصال آن به میدان آسی، نیازمند مداخله است.

پیش از پرداختن به نگرش شهروندان به طرح بازطراحی میدان استقلال باید اشاره کرد که نگرش‌ها و باورهای مردم درباره اقدامات توسعه‌ای و تأثیرات آنها، اهمیت زیادی دارد و تا اندازه‌ای واکنش‌های ایشان به این اقدامات (پذیرش

و همکاری فعال با اقدام یا مقاومت و طرد کردن آن) به شدت تحت تأثیر این نگرش‌ها و باورهاست (فاضلی، ۱۳۸۹: ۱۴۶). لیونگ کوان کوک و همکارانش در بررسی تأثیرات اجتماعی طرح‌های نوسازی شهری در هنگ‌کنگ دقیقاً به این نکته توجه دارند (ر.ک: Kwan-kwok et al, 2006).

بر اساس نتایج به‌دست‌آمده از پرسشنامه، در محدوده میدان استقلال، ۶۰ درصد از پاسخگویان در حد زیاد و بسیار زیاد موافق، ۲۰ درصد در حد متوسط و حدود ۱۸ درصد در حد کم و بسیار کم، موافق اجرای پروژه هستند.

شکل ۶- میزان موافقت با اجرای طرح در میدان استقلال

بررسی میزان موافقت و مخالفت ساکنان محلی با برخی طرح‌های موضعی و موضوعی، یکی از فعالیت‌های پژوهشی بود که در پیمایش انجام گرفت. بر اساس نتایج به‌دست‌آمده، ۹۶ درصد با «ساماندهی معابر پیاده و احداث مبلمان شهری مناسب»، ۸۸ درصد با «احداث پارکینگ طبقاتی در ضلع غربی میدان استقلال»، ۷۰ درصد با «آرام‌سازی مسیر سواره از طریق تنوع در کف‌سازی»، ۶۸ درصد با «اتصال و ارتباط میان جزیره میانی و پارک ایران زمین از طریق تنوع در کف‌سازی مسیر سواره و احداث رواق و صفه»، ۶۴ درصد با «احداث ایستگاه اتوبوس و بهره‌گیری از رویکرد انرژی پاک در ضلع جنوبی میدان به فاصله ۱۰۰ متری از جزیره میانی»، ۵۸ درصد با «احداث بازارچه‌های روز و صنایع دستی در معبر جنوبی پارک ایران زمین»، موافق یا کاملاً موافق بودند. بیشترین میزان مخالفت با «احداث بازارچه‌های روز و صنایع دستی در معبر جنوبی پارک ایران زمین» با ۳۴ درصد است.

جدول ۳- میزان موافقت یا مخالفت با برخی از اقدامات در پروژه در محدوده میدان استقلال

موارد	کاملاً موافق	موافق	بی نظر	مخالف	کاملاً مخالف
احداث بازارچه‌های روز و صنایع دستی در معبر جنوبی پارک ایران زمین	۱۲	۴۶	۸	۲۳	۱۱
ساماندهی معابر پیاده و احداث مبلمان شهری مناسب	۱۱/۵	۸۴/۵	۲/۵	۱/۵	--
ایجاد عرصه همگانی هنری از طریق احداث المان‌های هنری در معبر شرقی پارک ایران زمین	۱۱/۵	۸۴	۳	۱/۵	--
احداث پارکینگ طبقاتی در ضلع غربی میدان استقلال	۳۰	۵۸	۵/۵	۶/۵	--
اتصال و ارتباط میان جزیره میانی و پارک ایران زمین از طریق تنوع در کف‌سازی مسیر سواره و احداث رواق و صغه	۳۱/۵	۳۶	۷	۱۸	۷/۵
احداث ایستگاه اتوبوس و بهره‌گیری از رویکرد انرژی پاک در ضلع جنوبی میدان به فاصله ۱۰۰ متری از جزیره میانی	۱۰	۵۴	۲۵	۱۰	۱
آرامسازی مسیر سواره از طریق تنوع در کف‌سازی	۲۵/۱	۴۴/۷	۷/۵	۲۲/۶	--
احداث بازارچه‌های روز و صنایع دستی در معبر جنوبی پارک ایران زمین	۱۲	۴۶	۸	۲۳	۱۱

نتایج حاصل از مطالعات کیفی و گفت‌وگو با ذی‌نفعان نشان می‌دهد که آنها با انجام این طرح مخالف هستند و در این زمینه بیان می‌کنند:

- مهندس روستایی سازمان سیما و منظر: «برای بازطراحی میدان استقلال، سازمان سیما و منظر صد درصد مخالف است. به هیچ عنوان طرحی برای بازطراحی این میدان ضروری نبود. ما به صورت کتبی، مخالفت خود را اعلام کردیم.»

- بقایی، دوازده سال ساکن محدوده و متولد کرج سازنده ساکن محدوده: «هدف از این کار، منافع اقتصادی برای شهرداری است. صد درصد مخالف طرح هستیم.»

پرسش دوم، سوم و چهارم: پروژه بر ارتقا یا کاهش کیفیت زندگی در محلات عظیمیه، چه تأثیرات مثبت یا منفی دارد؟ طرح پیشنهادی بازطراحی، چه

تأثیراتی بر ارتقای مؤلفه‌های فرهنگی و هویتی شهر کرج، تقویت ابعاد نمادین محدوده میدان‌ها و آشنایی با صنایع دستی و مصنوعات فرهنگی شهر کرج و استان البرز خواهد داشت؟ پروژه، چه نقشی در ایجاد پایداری محلی، کنترل آسیب‌های اجتماعی، تقویت و حضور اجتماعی در فضاهای عمومی شهری، نشاط و تقویت سرمایه‌های اجتماعی و آشنایی بیشتر همسایگان با همدیگر و... در محدوده میادین و اطراف آن خواهد داشت؟

در پاسخ به پرسش دوم، سوم و چهارم بر اساس نتایج به دست آمده، مجموعه‌ای از تأثیرات احصا شده است که مهمترین آنها بر اساس اولویت-بندی در جدول شماره (۴) آمده است.

مهمترین گام در برآورد اولیه تأثیرات احتمالی برای گزینش تأثیرات مهم، تنظیم معیارهایی است که بر اساس آنها، «تأثیر مهم» انتخاب می‌شود. درباره معیارهای تعیین اهمیت تأثیرات اجتماعی - فرهنگی بازطراحی میدان استقلال باید گفت که بر اساس مطالعات اسنادی، تطبیقی، پیمایشی و مبتنی بر داده‌های کیفی و... در زمینه ملاک‌های تعیین اهمیت تأثیرات، هر تأثیری که شدت، ماندگاری، طول تأثیر بیشتر و گستره وسیع‌تری داشته باشد، به عنوان عامل تعیین‌کننده اهمیت در نظر گرفته شده است.

برای این منظور، تأثیرات احصا شده در ماتریس تأثیرات برحسب معیارهای یادشده، نمره‌دهی شده است. معیارهای شدت و احتمال تأثیرات، هر یک در یک مقیاس سه‌رتبه‌ای از کم (نمره ۱)، متوسط (نمره ۲) و زیاد (نمره ۳) نمره‌گذاری شده است. معیار گستره تأثیر در یک مقیاس سه‌رتبه‌ای از حوزه مداخله (نمره ۱)، حوزه بلافصل (نمره ۲) و حوزه فراگیر (نمره ۳) نمره‌گذاری شده است. معیار بعدی، طول دوره تأثیر بوده است که در دو رتبه کوتاه مدت یا موقت (نمره ۱) و طولانی مدت (نمره ۲) نمره‌گذاری شده است. در نهایت معیار برگشت پذیری نیز با دو رتبه قابل جبران بودن (نمره ۰) و قابل جبران نبودن (نمره ۱)، نمره داده شده است.

جدول ۴- اولویت‌بندی تأثیرات پروژه بر اساس میزان اهمیت تأثیر

نوع تأثیر	تأثیرات	رتبه	نتیجه تأثیر	جمع نمرات	اهمیت تأثیر
تعارض منافع	واکنش اعتراضی شکننده	۱	منفی	۱۲	زیاد
	تغییر در مشاغل یا از دست رفتن شغل	۱	منفی	۱۱	زیاد
	کاهش ارزش املاک و مستغلات	۱	منفی	۱۱	زیاد

نوع تأثیر	تأثیرات	رتبه	نتیجه تأثیر	جمع نمرات	اهمیت تأثیر
کیفیت زندگی	کاهش دسترسی‌ها	۱	منفی	۱۲	زیاد
	ایجاد فضاهای تفریحی تفریحی دلپذیر	۱	مثبت	۱۱	زیاد
	سلب آسایش ساکنان محدوده میادین	۲	منفی	۱۰	متوسط
	گسترش آسیب‌های اجتماعی	۲	منفی	۱۰	متوسط
پایداری اجتماعی	خارج کردن محله از یک پاتوق محلی به یک مرکزیت شهری و جاذبه سفر	۱	منفی	۱۲	زیاد
	حضور غیر بومی‌ها در بافت بومی	۲	منفی	۱۰	متوسط
	مهاجرت افراد بومی محلی	۲	منفی	۱۰	متوسط
	کاهش تعلق محلی	۲	منفی	۸	متوسط
تغییر زیرساخت‌های اجتماع	تحدید معابر گذری شریانی درجه ۲	۱	منفی	۱۱	زیاد
	افزودن کاربری جاذبه سفر	۱	منفی	۱۱	زیاد
	کاهش کارکرد عبوری میادین	۲	مثبت	۸	متوسط
	اختلال در مسیرهای اصلی رفت و آمد روزانه ساکنان محلی	۳	منفی	۵	کم
تغییر ترتیبات نهادی - اجتماعی	ایجاد گره ترافیکی	۳	منفی	۵	کم
	کاهش سرمایه نهادی و اجتماعی شهرداری	۱	منفی	۱۳	زیاد
	بی‌سازمانی اجتماعی	۱	منفی	۱۲	زیاد
تأثیرات انباشتی	تحمیل هزینه‌های اقتصادی بر شهرداری	۳	منفی	۷	کم
	افزایش ترافیک	۱	منفی	۱۲	زیاد
	شلوغی و سروصدا	۱	منفی	۱۱	زیاد
	آسیب‌های اجتماعی	۱	منفی	۱۱	زیاد
	مسئله پارک خودروها و پارکینگ	۲	منفی	۱۰	متوسط

پرسش پنجم: با اجرای پروژه ساختار کالبدی شهر و منظر شهری و الگوهای توسعه شهری منطقه و شهر کرج، چه وضعیتی خواهد یافت و مهمترین تأثیرات ترافیکی طرح بر وضعیت ترافیک منطقه و شهر کرج، چه خواهد بود؟

در بررسی مهمترین مشکلات پروژه در مطالعه کمی افزایش ترافیک، پاسخگویان، مهمترین مشکل طرح را بیان کرده‌اند. بر اساس یافته‌ها، «افزایش ترافیک در محدوده میدان استقلال» با ۲۴ درصد و «شلوغ شدن محل به دلیل احداث بازارچه و سایر چیزها» با ۲۲ درصد و «آرام‌سازی دور میدان اسبی به ماشین‌ها صدمه می‌زند، به‌ویژه در ضلع شرقی» با ۶ درصد، «هزینه اضافی است و جای دیگر صرف شود» با ۳ درصد بیشترین نسبت را داشته‌اند.

جدول ۵- مهمترین مشکلات پروژه از نظر پاسخگویان

موارد	فراوانی	درصد فراوانی	درصد معتبر	درصد تجمعی
افزایش ترافیک	۴۸	۲۴	۴۲٫۹	۴۲٫۹
شلوغی به دلیل احداث بازارچه و سایر چیزها	۴۴	۲۲	۳۹٫۳	۸۲٫۱
سخت شدن دسترسی	۲	۱	۱٫۸	۸۳٫۹
هزینه اضافی است و جای دیگر صرف شود	۵	۲٫۵	۴٫۵	۸۸٫۴
محل ظرفیت این طرح را ندارد	--	---	--	--
نوستالژی محل به هم می‌خورد	۱	۰٫۵	۰٫۹	۸۹٫۳
طرح زیبایی نیست	۱	۰٫۵	۰٫۹	۹۰٫۲
آرام‌سازی دور میدان اسبی به ماشین‌ها صدمه می‌زند، به‌ویژه در ضلع شرقی	۱۱	۵٫۵	۹٫۸	۱۰۰
جمع موارد	۱۱۲	۵۶	۱۰۰	--
بی‌پاسخ	۸۸	۴۴	--	--

در بررسی دیدگاه ذی‌نفعان پرقدردت و پرتأثیر مشخص شد که معاونت ترافیک، سازمان سیما و منظر، پلیس راهور و برخی صاحبان مجتمع‌های اداری به دلیل افزایش ترافیک ناشی از طرح به‌شدت مخالف اجرای پروژه هستند.

- مهندس استاد کاظمی مدیر بخش مطالعات ترافیک معاونت ترافیک شهرداری کرج: این امر نوعی تضاد در کار حوزه شهرداری را نشان می‌دهد. از یک طرف، ساماندهی صورت می‌گیرد و از سوی دیگر، کاربری مزاحم آرامش و جاذب سفر ایجاد می‌کند که این محدوده ظرفیت ندارد.

- راهور شهر کرج (سرهنگ کرمی ریاست راهور شهرستان کرج و سرهنگ غلام‌حسین‌زاده گشت شهری راهور): در محدوده میدان مهران، ترافیک سنگین

صبحگاهی بلوار شریعتی از میدان استقلال تا طالقانی، عامل اصلی پس‌زدن ترافیک در محدوده بلوار گلستان می‌شود. پارک‌خودرها در محدوده بلوار شریعتی برای مراجعه به بیمارستان تخت‌جمشید، عامل اصلی این ترافیک است. سرهنگ غلام‌حسین‌زاده بیان کرد «میدان مهران در وضعیت موجود گره ترافیکی شهری است. معبر بحرانی ماست و پس‌زدگی ترافیک، مهمترین مشکل محل اجرای پروژه است».

- **شوشتری مدیر مجموعه ماندگار:** به شما قول می‌دهم و امضا می‌کنم چنین طرحی اجرا نخواهد شد. چراکه ما تجربه بستن یک‌ساعته لاین جنوب به شمال بلوار گلستان را ساعت ۱۱ شب داشتیم و همین مسئله، کلی مشکل ایجاد کرد. برای نصب چیلر برج ماندگار با مجوز یک ساعت فقط یک طرف بلوار گلستان بسته شد. در این یک ساعت، ترافیک از شریعتی و اسبی و بلوار چمران تا نزدیکی میدان کرج کشیده شد.

مهندس روستایی سازمان سیما و منظر: این طرح باعث می‌شود که میدان اسبی و پارک ایران‌زمین از یک پاتوق محلی به پاتوق شهری تبدیل شوند و تقاضای سفر را افزایش دهند.

مهمترین راهکارهای عملی و اجرایی برای اجرای بهتر پروژه در راستای کاهش تأثیرات منفی، تقویت تأثیرات مثبت، پذیرش پروژه و جلب مشارکت عمومی کدامند؟

در یک ارزیابی تأثیر اجتماعی، آنچه در بعد شهرسازی و توسعه شهری از نتایج مطالعات مدنظر است، در سه جنبه قابل بررسی است: درک و تشخیص مسئله از بطن ابزار پژوهش، راهکارهای پیشنهادی و اثرات اقدام توسعه‌ای. لازم به ذکر است که در هر سه جنبه، آنچه از بعد شهرسازی قابل توجه است، نگاه کلان به موضوع بوده، متمرکز بر مواردی است که بیشترین توافق عمومی در آن وجود دارد. اما از جنبه راهکارهای پیشنهادی مبتنی بر طرح تهیه‌شده، بر اساس یافته‌های پژوهش، نتایج محسوس نیست و توافق عمومی درباره هیچکدام از راه‌حل‌ها از بعد شهرسازی، مستحکم به نظر نمی‌رسد. همچنین از جنبه اثرات اقدام توسعه‌ای در حوزه شهرسازی که می‌تواند بر ابعاد کالبدی عملکردی و معنایی تمرکز داشته، اثرات آن بر اجتماع محلی تأثیرگذار خواهد بود، اثرات مثبت یا منفی محسوسی از نتایج تحلیل پرسشنامه به دست نیامده است. نکته دیگر، حدود ارائه پیشنهادها، ارزیابی اجتماعی در پروژه‌های شهرسازی است. در ارزیابی اجتماعی این پروژه‌ها، خروجی نتایج نه‌آنقدر کلان‌نگر باشد که صرفاً اقدام توسعه‌ای را توجیه یا رد کند و نه‌آنقدر وارد جزئیات شود که از ماهیت ارزیابی اجتماعی خود خارج شده، تبدیل به یک ارزیابی تکنیکال و مهندسی شود. بنابراین چارچوب پیشنهاد مطالعات اتاف در پروژه‌های شهرسازی معمولاً بر چارچوب سیاست‌گذاری معطوف خواهد بود.

در پژوهش حاضر، راهکارهای عملی و اجرایی برای اجرای بهتر پروژه بر مبنای طراحی چهار نوع سناریو و همچنین بر اساس درک و تشخیص مسئله، راهکارهای مسئله و اثرات اقدام توسعه‌ای است. بازطراحی میدان استقلال با توجه به مخالفت جدی ذی‌نفعان با قدرت و دارای تأثیر بالا، تأثیرات معکوسی که پروژه در حوزه افزایش ترافیک و شلوغی، افزایش حضور افراد غیر بومی به دلیل کاربری‌های جذبه سفر مانند بازارچه در پارک ایران زمین، مجتمع تجاری در ابتدای لاین جنوبی بلوار شریعتی، کند کردن حرکت سواره در محدوده میدان و بلوار چمران و...، تأثیرات احتمالی آن و با توجه به اشکال مختلف تعامل و واکنش ذی‌نفعان و متأثران، درباره وضعیت آتی پروژه به طور منطقی می‌توان چهار حالت را تصور نمود: حالت اول، عدم اقدام؛ حالت دوم، تنش؛ حالت سوم، سازگاری منفعلانه متأثران و حالت چهارم، تعدیل و اجرای مشارکتی پروژه. در ادامه درباره هر یک از حالت‌های یادشده توضیح داده شده است.

سناریوی عدم اقدام (ادامه وضع موجود)

حالت اولی که می‌توان برای این پروژه و تأثیرات آن در آینده محتمل دانست، سناریوی عدم اقدام است. تحلیل شرایط عدم اقدام، یکی از مهمترین معیارها برای داوری درباره تأثیرات مقایسه وضعیت موجود با وضعیت مطلوب است که در آن هیچ اقدام توسعه‌ای صورت نگیرد. بر اساس نتایج مطالعه اتاف، وضعیت موجود میدان استقلال به صورت موردی با چالش‌هایی همراه است. نیازسنجی محدوده میدان نشان داد که بالای ۷۰ درصد از پاسخگویان در محله عظیمیه در سطح زیاد و بسیار زیاد، موافق مداخلات و تغییراتی در راستای کاهش ترافیک، کاهش شلوغی و سروصدا، حضور خودروها، ایجاد پارکینگ و... هستند. تداوم وضعیت موجود، عامل نارضایتی ساکنان محلی، کاهش کیفیت زندگی، استفاده نکردن کامل و بهینه از فضای داخل میدان استقلال و... است.

از سوی دیگر از نظر برخی از مخالفان طرح (سازمان سیما و منظر، راهور، معاونت ترافیک شهرداری، سازندگان مسکن در منطقه، صاحبان مراکز اداری و تجاری و...)، وضعیت موجود، چالش‌های آنچنانی ندارد که تا این اندازه نیاز به مداخله و تغییر در وضعیت میدان باشد. یافته‌های تحقیق درباره هر یک از ادعاهای یادشده نشان می‌دهد که سناریوی عدم اقدام از نظر مطالعه اتاف، سناریوی قابل دفاعی نیست. لازم به یادآوری است که طرح ارائه‌شده موجود هم در چنان سطحی نیست که پاسخگوی مداخله و کارآمدی لازم را برای مداخله داشته باشد.

سناریوی تنش

تنوع و گستردگی متأثران پروژه، اختلاف و تضاد دیدگاه‌ها و منافع آنها با همدیگر، ناهماهنگی و منطبق نبودن منافع عوارض فرامنطقه‌ای و محلی پروژه، در کنار شکل

خاص اجرای پروژه، موجب اختلال در تعامل شهرداری با متأثران و ذی‌نفعان پروژه خواهد شد. بافت اجتماعی بومی، برخوردار و طبقه متوسط به بالا (عظیمیه، شاخص طبقه بالا و متوسط به بالای شهر کرج در محدوده میدان)، کاربری‌ها و عملکردهای متنوع این محدوده شامل تفریحی (میدان اسبی و پارک ایران‌زمین)، اداری و تجاری و... باعث می‌شود که با اجرای پروژه، جایگاه و منافع هر یک از این کاربری‌ها و به تبع آن، گروه‌های مختلف متأثران مانند ساکنان، صاحبان، کارکنان، مراجعان و مشتریان تجاری، اداری و خدماتی و عابران این محدوده دگرگون شود. مخالفان اصلی پروژه، ذی‌نفعان دارای قدرت و تأثیرگذاری بالا (راهور، معاونت ترافیک، سازمان سیما و منظر، سازندگان منازل مسکونی و تجاری در محدوده و...) به دلیل پیش‌بینی تأثیرات ناخواسته و مبتنی بر تجارب پیشین، ساکنان را اصلی‌ترین بازندگان پروژه تلقی می‌کنند و اجرای طرح را عاملی برای کاهش کیفیت زندگی ساکنان، ایجاد تنش بین آنها به دلیل جایگزین‌های عبوری، حذف حقوق کسبه، تضاد منافع و... می‌دانند. در صورت اجرای پروژه به شکل موجود با توجه به واکنش‌ها و تأثیرات پروژه، خطرپذیری‌ها و هزینه‌های آن برای شهرداری و مردم به دشواری قابل کنترل خواهد بود. در این سناریو، مسئله اصلی اتاف، تأثیرات حاصل از تغییرات در وضعیت موجود میدان و واکنش‌های ذی‌نفعان و استفاده‌کنندگان از این شبکه معابر است که می‌تواند عامل اصلی برای تنش باشد.

در محدوده میدان استقلال: الف) مسیر منتهی به میدان استقلال، بزرگراه چمران است که یکی از شریان‌های اصلی بخش شرقی کرج است و مسیر ورود به منطقه عظیمیه از تهران و جاده چالوس است. همچنین در زمان‌های عصرگاهی و صبحگاهی، مسیر پرتردد و پرتراffیکی است. ب) احداث بازارچه‌های روز و صنایع دستی در معبر جنوبی پارک ایران‌زمین منجر به ایجاد جاذبه سفر شهری و جذب جمعیت بیشتر در محدوده و علاوه بر آن ایجاد برج تجاری مسکونی دارای مجوز کمیسیون ماده ۵ در ضلع شرقی میدان، تراکم جمعیتی را بالا می‌برد. ج) ایجاد عرصه همگانی هنری از طریق احداث المان‌های هنری در معبر شرقی پارک ایران‌زمین، د) اتصال و ارتباط میان جزیره میانی و پارک ایران‌زمین از طریق تنوع در کف‌سازی مسیر سواره و احداث رواق، صفه و عامل ایجاد اتصال و مکث در محدوده میدان خواهد شد. ه) آرام‌سازی مسیر سواره از طریق تنوع در کف‌سازی به کاهش سرعت عبوری میدان کمک می‌کند، اما از سوی دیگر می‌تواند به انباشت ترافیک در محدوده منجر شود.

با توجه به این داده‌ها، واکنش‌ها و برداشته‌ها از مسئله اجرای طرح بدون رعایت الزامات اجتماعی هم در بخش ساکنان محلی و هم کسبه و کاربری‌های اطراف میدان به دلیل برهم خوردن نظام یکپارچه و تنظیم‌کننده موجود مبتنی بر

یک ساختار ارگانیکی، احتمال مقاومت در مقابل طرح، همراهی نکردن با طرح، اعتراض و مقاومت در مقابل طرح و تنش در اثر اجرای طرح به شکل فعلی در سطح زیادی ممکن است رخ دهد. تأثیرات انباشتی چنین وضعیتی، تأخیر طولانی در اجرا و بهره‌برداری پروژه، افزایش هزینه‌های مالی و زمانی پروژه و مهمتر از همه، فرسایش سرمایه اجتماعی شهرداری در اجرای این پروژه و پروژه‌های مشابه در زمان‌ها و مکان‌های دیگر خواهد بود. یافته‌های تحقیق درباره ادعاهای یادشده نشان می‌دهد که سناریوی تنش از نظر مطالعه اتاف در صورت اجرای پروژه با همین شکل بسیار محتمل است.

سناریوی سازگاری متأثران با پروژه

حالت سوم که می‌توان برای این پروژه تصور کرد - که در برخی پروژه‌های مشابه دیگر نیز این حالت تجربه شده است - سازگاری منفعلانه متأثران با پروژه است. در این حالت علیرغم فقدان اجماع و توافق درباره اهداف و تأثیرات پروژه بین متأثران و مجری پروژه، به تدریج روند اجرایی پروژه تحقق می‌یابد و گروه‌های مختلف متأثران و از جمله گروه‌های معترض به پروژه نیز پس از نتیجه نگرفتن از اعتراضات خود با نحوه اجرا و تأثیرات پروژه، به صورت انفعالی خود را تطبیق می‌دهند. البته این خود عامل تنش و درگیری در بافت مسکونی خواهد شد. نتیجه این سازگاری منفعلانه و تدریجی هرچند ممکن است در ظاهر نشان‌دهنده پیشبرد پروژه از سوی شهرداری باشد، به دلیل اقناع نکردن مخالفان و معترضان پروژه و همچنین نادیده گرفتن تأثیرات منفی احتمالی آن از یک‌سو، با فراهم کردن زمینه برای رشد بیشتر بافت اداری (و نه تجاری و خدماتی) در این محدوده و ایجاد کاربری‌های جاذبه سفر به درون بافت‌های محلی و اجتماعات محلی دارای جمعیت بومی، تعلق محلی به شدت کاهش خواهد یافت و پایداری اجتماعی دچار اختلال خواهد شد؛ به نحوی که با تأثیر مثبت بر رشد روزافزون کاربری‌های جاذبه سفر، ایجاد مراکز تفریحی بیشتر، محدوده زیست‌شبانه را تجربه خواهد کرد که خود نوعی سلب آرامش بافت مسکونی و محلی خواهد بود.

همچنین توسعه فضاهای تفریحی به امکان ترویج آسیب‌های اجتماعی و شب‌مردگی در این محدوده دامن خواهد زد و از سویی دیگر با کاهش مطلوبیت اقتصادی این محدوده برای برخی از فعالیت‌های تجاری و اصناف موجود، زمینه جایگزینی فعالیت‌های تجاری و خدماتی با ارزش پایین‌تر را در این محدوده به وجود خواهد آورد که این مسئله در کنار افزایش جمعیت شناور و تغییر بافت تجاری و مسکونی محدوده در مجموع کیفیت زندگی و کار و به تبع آن سرزندگی، مطلوبیت سکونت و کار، هویت و موقعیت اقتصادی و اجتماعی منطقه را تنزل خواهد داد. یافته‌های تحقیق درباره ادعاهای یادشده نشان می‌دهد که سناریوی سازگاری

متأثران با پروژه از نظر مطالعه اتاف، سناریوی قابل دفاعی نیست؛ هرچند ممکن است در کوتاه‌مدت، کارآمد به نظر برسد، در بلندمدت قطعاً به همان سناریوی تنش تبدیل خواهد شد.

سناریوی تعدیل (سناریوی مشارکت متأثران)

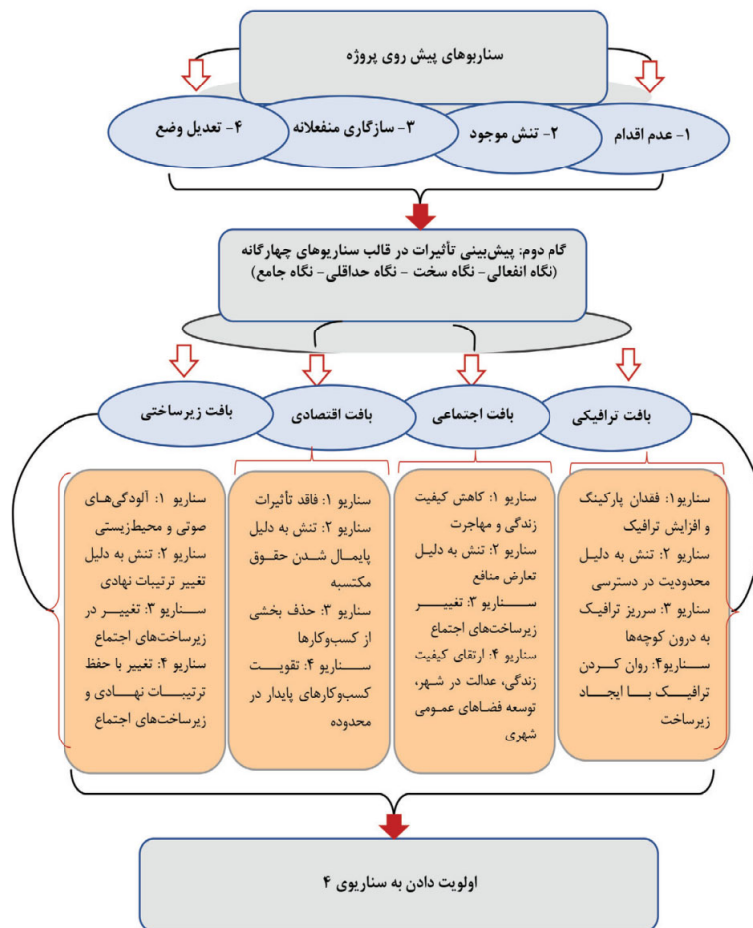
در این سناریو که مبتنی بر تعدیل عملکرد اجرایی شهرداری توأم با تعدیل واکنش‌های متأثران است در درجه نخست باید پروژه از ناحیه کور به ناحیه باز منتقل شود و برای کاهش تنش‌ها و عوارض احتمالی، دیدگاه‌ها، فهم مشترک و اجماع نسبی درباره اهداف، شیوه‌های اجرا و تأثیرات احتمالی پروژه در بین مجری و ذی‌نفعان شکل گیرد. در مرحله بعد، پس از این اجماع با ایجاد سازوکارهایی برای مشارکت ذی‌نفعان در اجرای پروژه و کمک به آنها (در صورت لزوم جبران برخی خسارت‌های احتمالی) برای سازگاری با وضعیت جدید حاصل از اجرای پروژه، تأثیرات مثبت پروژه تقویت شده، ماندگاری اجتماعی آن تحقق یابد.

بنابراین به عنوان نتیجه نهایی این سناریو باید اقداماتی در این میدان صورت گیرد و طرح موجود برای پاسخگویی به چالش‌های موجود نیازمند اصلاحات اساسی و عدم انکار برخی اهداف و تأثیرات مثبت پروژه در زمینه «دستیابی به شبکه‌ای از فضاهای عمومی باکیفیت، مردم‌پذیر، چشم‌نواز و روح‌نواز» است، عوارض جانبی این پروژه در زمینه ایجاد کاربری‌های جدید، محدودیت در دسترسی‌ها، مشکلات موجود (فقدان پارکینگ برای اصلی‌ترین و پرچاق‌ترین کاربری‌های موجود) در کاربری‌های اطراف پروژه مورد توجه قرار نگرفته و در صورت تعدیل نشدن این عوارض، هزینه‌های عدم اقدام پروژه، کمتر از هزینه‌های اجرای پروژه است. یافته‌های تحقیق درباره ادعاهای یادشده نشان می‌دهد که سناریوی تعدیل (سناریوی مشارکت متأثران) از نظر مطالعه اتاف، سناریوی قابل دفاعی است. در این راستا راهکارهای پروژه بر مبنای سناریوی چهارم ارائه خواهد شد.

برای رسیدن به یک چارچوب برای پیشنهادها کاربردی در هر یک از اقدامات توسعه‌ای، می‌توان پیشنهادها را در قالب دو رویکرد ارائه نمود: رویکرد اول مبتنی بر تشخیص مسئله و پیشنهاد بر اساس مسئله اصلی شکل می‌گیرد. رویکرد دوم مبتنی بر این است که فارغ از تشخیص مسئله و صرفاً بر اساس طرح ارائه‌شده و مبتنی بر تعدیل، پیشنهادهای کاربردی ارائه شود.

در رویکرد نخست برای میدان استقلال معروف به میدان اسبی در محله عظیمیه، مسئله اصلی موجود، استفاده نکردن از ظرفیت‌های داخل میدان اسبی به عنوان یک فضای عمومی باصفا، خاطره‌انگیز و نوستالژیک در ارتباط با پارک ایران-

زمین است. آنچه درباره تشخیص مسئله به نظر می‌رسد، این است که نوع اقدامات در طرح پیشنهادی، هدف پروژه یعنی آرام‌سازی را به طور معناداری به وجود نخواهد آورد. البته با تحلیل هزینه - فایده اقتصادی می‌توان این موضوع را بررسی نمود. در این باره آنچه بر اساس نظرها و پرسشگری، هدف طرح را بیشتر می‌تواند تأمین کند، بررسی و ایجاد یک زیرگذر در کنار اقدامات مطرح شده در طرح است؛ هرچند هزینه اقتصادی بالاتری برای شهرداری نسبت به طرح پیشنهادی دارد. در مدل زیر، سناریوهای پیش روی پروژه نشان داده شده است.

شکل ۷- سناریوهای پیش روی پروژه

بنابراین پیشنهاد می‌شود:

امکان‌سنجی ایجاد یک زیرگذر در ضلع شرقی میدان تا ابتدای بلوار شریعتی در محدوده کیوسک نیروی انتظامی که از این طرح، پارک ایران زمین به میدان اسبی اتصال یابد.

اما اگر رویکرد دوم مدنظر باشد. یعنی طرح پیشنهادی مفروض باشد، می‌توان موارد زیر را مدنظر قرار داد:

اجرای تدریجی و گام‌به‌گام اقدام توسعه‌ای یعنی اجرای طرح بر اساس اولویت‌هایی که بیشترین توافق عمومی در آن وجود داشته، هزینه اقتصادی کمتری نیز برای شهرداری دارد.

بر اساس نتایج تحلیل پرسشنامه در صورت اقدام توسعه‌ای طبق طرح می‌توان در گام اول، ایجاد عرصه همگانی هنری از طریق احداث المانهای هنری در معبر شرقی پارک ایران زمین را به اجرا گذاشت و در صورت استقبال عمومی در ادامه فرایند توسعه، فازهای توسعه را ابتدا با تجهیز مبلمان شهری و روشنایی و سپس با سنگ‌فرش کردن بخشی از میدان، برای اتصال غیر مستقیم با پارک ایران زمین برقرار کرد.

لازم به ذکر است در رویکرد دوم، اقدام پیشنهادی، بیشتر بر ایجاد نوعی کیفیت خوانایی و برندینگ برای میدان مؤثر خواهد بود و چندان بر آرام‌سازی، تأثیر معناداری نخواهد داشت.

بحث و نتیجه‌گیری

طی پنجاه سال گذشته، «ارزیابی تأثیر اجتماعی» هم در مقام یک مفهوم و هم به عنوان یک روش‌شناسی، به فصل جافتاده‌ای از نظریه اجتماعی بدل شده و فعالیتی متداول در حوزه علوم اجتماعی کاربردی بوده است (سرنی، ۱۳۹۹: ۲۲). کاربردی بودن ارزیابی تأثیر اجتماعی از آنجا است که نتایج آن می‌تواند از هدررفت سرمایه‌های چهارگانه (مالی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی) جلوگیری کند. در پژوهش حاضر که به عنوان یک اتاف قبل از اجراست، سعی شده است تا حد ممکن از طریق روش تحقیق ترکیبی، مثلث‌سازی منابع داده‌ها و تحلیل داده‌ها، مثلث‌سازی ذی‌نفعان به جوانب مختلف و سناریوهای مختلف پیش روی طرح بازطراحی میدان استقلال شهر کرج پرداخته شود. نتایج به‌دست‌آمده در این پروژه مؤید نتایج تحقیقات پیشین (ر.ک: محمدی مجد، ۱۳۹۵؛ ساسانپور، ۱۳۹۳؛ ابراهیمی، ۱۳۹۱؛ پورصباغ، ۱۳۹۲؛ حبیب‌زاده، ۱۳۹۳) مبتنی بر تأثیرات اجتماعی (کاهش دسترسی‌ها، ایجاد کاربری‌های عامل آلودگی‌های صوتی و...)، فرهنگی

(از بین رفتن المان‌های خاطرانگیز، کاهش حضور اجتماعی و تعاملات اجتماعی مردم در محدوده، از بین رفتن تندیس‌ها و آثار خاصی که به عنوان نشانه‌های میدان هستند)، اقتصادی (کاهش رونق اقتصادی، هم در بخش کسب‌وکار محدوده و هم ارزش زمین و مسکن در محدوده) و محیط‌زیستی (بر اساس ایجاد جاذبه سفر در محدوده میدان و تبدیل شدن میدان به جولانگاه خودروها) است.

بازطراحی میدان استقلال شهر کرج با هدف «دستیابی به شبکه‌ای از فضاهای عمومی باکیفیت، مردم‌پذیر، چشم‌نواز و روح‌نواز» طراحی شده است. قطعاً توسعه فضاهای عمومی، مناسبات و مراودات اجتماعی در فضاهای عمومی اصلی محور در شکل‌دهی به شهر انسان‌محور است. این هدف به‌خودی‌خود هدف بسیار مطلوبی برای هر نوع طرح شهری است، اما اهداف خوب به‌تنهایی نمی‌توانند تضمین‌کننده دستیابی به نتایج و تأثیرات خوب باشند. پژوهش حاضر نشان می‌دهد که علی‌رغم اهداف مناسبی که برای بازطراحی میدان استقلال در نظر گرفته شده است، به شکل موجود و بدون تعدیل و اصلاح آن نه‌تنها باعث ارتقای کیفیت محیطی و زندگی در محدوده میدان نخواهد شد، بلکه احتمالاً باعث کاهش آن نیز خواهد شد. نتایج اتاف درباره این طرح نشان می‌دهد که تأثیرات ناخواسته و نقاط کور در پروژه‌های شهری می‌تواند نتایج و اهدافی کاملاً متناقض با اهداف اصلی پروژه به بار آورد. اجرای طرح بازطراحی میدان استقلال در وضعیت موجود به دلیل ایجاد کاربری‌های جاذبه سفر (طرح‌های موضوعی در پارک ایران زمین)، ایجاد بسترهایی برای کند شدن حرکت سواری در یک محدوده بسیار پرترافیک (کف‌سازی دور میدان) و... می‌تواند بر اساس سناریوهای تنش و سازگاری منفعلانه علاوه بر هدررفت منابع، عاملی برای کاهش پایداری اجتماعی، تعلق محلی، به هم خوردن بافت بومی محله و... باشد.

نتایج پژوهش حاضر با تکیه بر سناریوی تعدیل به طراحان و سیاست‌گذاران این طرح پیشنهاد می‌کند که با انجام امکان‌سنجی و انجام گام‌به‌گام پروژه، هم به ایجاد تغییرات لازم در میدان اقدام نماید و هم تغییراتی را رقم بزند که علی‌رغم افزایش اندک هزینه مالی (به‌ویژه در بحث زیرگذر حدود ۲۰ متری در شمال غرب میدان در نبش پارک ایران- زمین) به توسعه پایدار در محدوده میدان منجر شود.

منابع

- ابراهیمی، مرضیه (۱۳۹۱). ارزیابی تأثیرات اجتماعی ساماندهی میدان امام خمینی (ره). پروژه مطالعاتی، شهردار منطقه ۱۲. اداره مطالعات اجتماعی شهرداری تهران.
- پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۵). مبانی نظری و فرایند طراحی شهری. تهران: شهیدی.
- پورصباغ، علی‌رضا (۱۳۹۳). ارزیابی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی طرح ایجاد و توسعه ناحیه صنعتی میدان مرکزی میوه و تره‌بار شهر تهران. پروژه مطالعاتی، معاونت خدمات شهری سازمان میادین و تره‌بار شهر تهران.
- حبیب‌زاده، رامین (۱۳۹۳). ارزیابی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی ساماندهی میدان محمدیه. پروژه مطالعاتی، سازمان زیباسازی شهر تهران.
- ساسان‌پور، فرزانه (۱۳۹۳). ارزیابی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی معابر و میادین خاص منطقه ۲ شهردار تهران (میدان شهید تهرانی مقدم، قیصر امین‌پور، کتاب و صنعت). پروژه مطالعاتی، شهرداری منطقه ۲ تهران.
- سرنی، مایکل ام (۱۳۹۹). ارزیابی تأثیرات اجتماعی و سیاست‌های پادمانی بر سر یک دوراهی: مسیر روبه جلو باید روبه بالا باشد. در: ارزیابی تأثیرات اجتماعی پروژه‌های توسعه، تجربیاتی از هند و دیگر کشورهای آسیایی. مواهان متور. ترجمه میثم اهرابیان صدر. تهران: شهر.
- سرور، رحیم (۱۳۹۶). ارزیابی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی طرح و برنامه ساماندهی مرکز خدمات شهری میدان بسیج و پهنه پیرامونی. پروژه مطالعاتی، شهرداری منطقه ۱۵، اداره مطالعات اجتماعی.
- فاضلی، محمد (۱۳۸۹). ارزیابی تأثیرات اجتماعی. تهران: جامعه‌شناسان.
- فاضلی، محمد و فردین علی‌خواه (۱۳۹۱). پیوست اجتماعی و فرهنگی بهسازی میدان امام حسین (ع) و پیاده‌راهسازی خیابان هفده شهریور. پروژه مطالعاتی، سازمان زیباسازی شهر تهران.
- کارمنو، متنو؛ هیت، تیم؛ راک، تن و استیون تیسدل (۱۳۸۸). مکان‌های عمومی، فضاهای شهری: ابعاد گوناگون طراحی شهری. ترجمه اسماعیل صالحی و دیگران. تهران: دانشگاه هنر.
- کریر، راب (۱۳۹۶). فضای شهری. ترجمه خسرو هاشم‌نژاد. تهران: خاک.
- محمدی مجد، داریوش (۱۳۹۵). ارزیابی تأثیرات اجتماعی فرهنگی بازپیرایی میدان دوم نازی‌آباد. پروژه مطالعاتی، شهرداری منطقه ۱۶، اداره مطالعات اجتماعی.
- گلکار، کوروش (۱۳۸۰). «مؤلفه‌های سازنده کیفیت طراحی شهری». نشریه صفا. دوره یازدهم، شماره ۳۲، صص ۳۸-۶۵.

مدنی‌پور، علی (۱۳۸۷). فضاهای عمومی شهری. ترجمه فرشاد نوریان. تهران: شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری.
مهندس مشاور معمار و شهرساز پارت (۱۳۹۸). طرح شهری میدانهای شهر کرج (میدان امام حسین، میدان مهران، میدان استقلال، میدان مدنی، میدان نبوت و فلکه اول گوهردشت). طرح پژوهشی، شهرداری کرج، معاونت شهرسازی، سیما و منظر

Arce-Gomez, A., Donovan, J. D., and Bedggood, R. E. (2015). Social impact assessments: Developing a consolidated conceptual framework. *Environmental Impact Assessment Review*, 50, 85-94.

Kwan-kwok, L, Chau, Cheung, K, K. and Chan K. (2006). Social Impact Assessment for Urban Renewal Projects in Hong Kong. Quality Evaluation Center, Hong Kong.

Tur Antonio Aledo and Gómez José Andrés Domínguez (2016). Social Impact Assessment (SIA) From a Multidimensional Paradigmatic Perspective: Challenges and Opportunities, *Journal of Environmental Management* 195: 56-61.